

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Probleme alttestamentlicher Hermeneutik. Aufsätze zum Verstehen des A. Testaments herausgegeben von Claus Westermann. Chr. Kaiser Verlag, München. 1960 Σελ. 366.

Ἡ μετὰ χειρᾶς ἔκδοσις τοῦ γνωστοῦ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Χαϊδελβέργης καθηγητοῦ τῆς Ἑρμηνείας τῆς Π. Διαθήκης κ. Cl. Westermann, ἥτις περιελήφθη εἰς τὴν ὑπὸ τὸν τίτλον Theologische Bücherei ἐκδομένην ἐν Μονάχῳ σειρὰν θεολογικῶν συγγραμμάτων τοῦ ἀνωτέρω σημειωθέντος μεγάλου ἐκδοτικοῦ οἴκου Ch. Kaiser, ἀπαρτίζεται ἐκ 16 πραγματειῶν διακεκριμένων ἐπιστημόνων διαφόρων θεολογικῶν κλάδων (ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παλαιδιαθηκολόγων), δημοσιευθεισῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐν διαφόροις θεολογικοῖς περιοδικοῖς καὶ ἔργοις καὶ ἀναφερομένων εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῆς Π. Διαθήκης, αἵτινες, τὸ μὲν διότι ἀπέβησαν λίαν δυσεύρετοι, τὸ δὲ λόγῳ τῆς σπουδαιότητός των, παρέστη ἀνάγκη νὰ συγκεντρωθῶσιν εἰς ἓνα τόμον χάριν τοῦ δι' αὐτῶν ἐπιδιωκόμενου μεγάλου ἑρμηνευτικοῦ τῆς Π. Διαθήκης σκοποῦ. Τοῦ τόμου τούτου προτάσσονται, ὑπὸ τὸν τίτλον Das Alte Testament ist ein Geschichtsbuch, τμήματα τῆς ὑπὸ τὸν εὐρύτερον τίτλον Typologische Auslegung des A. Testaments δημοσιευθείσης ἐν τῇ Evangelische Theologie πραγματείας τοῦ G. von Rad (σ. 11-17) καὶ ἔπονται αἱ πραγματεῖαι τοῦ Cl. Westermann, Zur Auslegung des A. Testaments (σ. 18-27), τοῦ Rud. Bultmann Weissagung und Erfüllung (σ. 28-53), τοῦ Martin Noth, Die Vergegenwärtigung des A. Testaments in der Verkündigung (σ. 54-68), τοῦ W. Zimmerli, Verheissung und Erfüllung (σ. 69-101), τοῦ Cl. Westermann, Bemerkungen zu den Thesen Bultmanns und Baumgärtels (σ. 102-113), τοῦ Fr. Baumgärtel, Das hermeneutische Problem des A. Testaments (σ. 114-139), τοῦ H. W. Wolff, Zur Hermeneutik des A. Testaments (σ. 140-180), τοῦ Joh. Stam, Jesus Christus u. das A. Testament (σ. 181-191), τοῦ Th. Vriezen, Theokratie und Soteriologie (σ. 192-204), τοῦ W. Eichrodt, Ist die typologische Exegese sache-gemässe Exegese? (σ. 205-226), τοῦ A. Jepsen, Wissenschaft vom A. Testament (σ. 227-265), τοῦ Fr. Hesse, Zur Frage der Wertung und der Geltung alttestam. Texte (σ. 266-294), τοῦ W. Pannenberg, Heisgeschehen und Geschichte (σ. 295-318), τοῦ H. W. Wolff, Das Geschichtsverständnis der alttestam. Prophetie (σ. 319-40) καὶ τοῦ S. Hermann, Das Prophetische (σ. 341-362). Ἡ δὲ συλλογὴ αὕτη καταλείεται διὰ περαιτέρω βιβλιογραφίας ἀπὸ 1950-1960 (σ. 363-66).

Ὡς ἐμφαίνεται ἐν τῷ ἀνωτέρῳ παρατεθέντι συνοπτικωτάτῳ πίνακι τῶν περιεχομένων, πρόκειται ἐν τῷ παρόντι τόμῳ περὶ ἐξετάσεως φλεγόντων ἑρμηνευτικῶν καὶ δὴ καὶ βιβλικοθεολογικῶν θεμάτων ὑπὸ ἐγκρίτων Γερμανῶν ἐρευνητῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς Π. Διαθήκης καὶ τινων τῆς Καινῆς, ἀντιπροσωπευόντων ὄχι μόνον διαφόρους ἑρμηνευτικὰς κατευθύνσεις ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῆς Π. Διαθήκης (G. von Rad — Eichrodt — Zimmerli — Baumgärtel), ἀλλὰ καὶ διάφορα θεολογικὰ στρατόπεδα, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ R. Bultmann. Ἀκριβῶς δὲ ἡ ἀντιπροσωπευτικὴ συμμετοχὴ μετὰ τοῦ σχετικοῦ διαλόγου ἐμπροσώπων διαφόρων κλάδων καὶ διαφόρων κατευθύνσεων καὶ παρατάξεων εἰς τὸν μετὰ χειρᾶς συλλογικὸν τόμον προσδίδει εἰς αὐτὸν μείζονα ἀξίαν καὶ προκαλεῖ ζωηρότερον διαφέρον καὶ παρέχει βίβαν εἰς τὴν περαιτέρω αὐτίκῃ τῆς συζητήσεως. Χαρακτηριστικῶς εἶναι ἡ πρωτοβουλία τῆς σχολῆς τοῦ G. von Rad, εἰς ἣν ἀνήκει καὶ ὁ ἐκδότης τοῦ παρόντος τόμου, τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον ἀποτελεῖ σπουδαίαν εἰσαγωγὴν καὶ βίβαν καὶ συμβολὴν εἰς

τὴν μελέτην τῶν μεγάλων ἐρμηνευτικῶν προβλημάτων κυρίως μὲν τῆς Π. Διαθήκης, ἐμμέσως δὲ καὶ τῆς Καινῆς, ὧν ἡ ἄρμονία καὶ ἡ ἐνότης δικαίως ἀναδεικνύεται ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν, ὡς καὶ ἐν τῇ περὶ αὐτῶν καὶ τῇ μεσοχρονίᾳ Ἑκκλησίᾳ, εὐλόγως δὲ θεωρεῖται ὡς διανοίγουσα νέας ὁδοὺς καὶ ἀσκοῦσα ἐπίδρασιν εἰς ὅλην τὴν σύγχρονον θεολογικὴν ἐπιστήμην.

Π. Ι. ΜΗΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Ἀρχιμανδρ. Ἰωὴλ Γιαννακοπούλου. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ὁ. Ἰερεμίας καὶ Βαρούχ. Κείμενον, ἐρμηνευτικὴ παράφρασις, σχόλια, προβλήματα. Ἀθήναι 1961. Σελ. 448.

Μετὰ ρυθμοὺ ἀναλόγως γοργοῦ προχωρεῖ ἡ ἐξέλιξις τοῦ ὑπὸ τοῦ ἀκαταπονήτου πατρὸς Ἰωὴλ ἀναληφθέντος μεγάλου ἄθλου τῆς ἐκδόσεως τῆς ἐρμηνείας ὅλης τῆς Π. Διαθήκης ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐπισήμου τῆς ἡμετέρας Ἑκκλησίας ἐλληνικοῦ κειμένου τῶν Ἑβδομήκοντα. Καὶ ἰδοὺ ἔχομεν ἀνὰ χεῖρας τὸν ἸΘ' τόμον ἀσχολούμενον περὶ τε τὸ προφητικὸν βιβλίον καὶ τοὺς Θρόνους καὶ τὴν Ἐπιστολὴν ἐνὸς τῶν μεγάλων καὶ κατὰ πολλοὺς νεωτέρους τοῦ μεγίστου τῶν προφητῶν τῆς Π. Διαθήκης, τοῦ Ἰερεμίου, ὡς καὶ περὶ τὸ βιβλίον τοῦ Βαρούχ. Πρωτάσσεται εἰσαγωγή (σελ. 4-26) ἐξετάζουσα τὸν βίον τοῦ Ἰερεμίου, τὴν ἱστορικότητα τοῦ περιεχομένου τοῦ κυρίου βιβλίου του, τὴν θεοπνευστίαν καὶ τὴν διαίρεσιν αὐτοῦ, ὡς καὶ τὸ κείμενον αὐτοῦ, φερόμενον ὑπὸ δύο μορφᾶς (Ο' καὶ Μασοριτικόν), ἔπεται δὲ ἡ βιβλιογραφία, εἰς τὴν ὅποιαν θὰ ἠδύνατο νὰ προστεθῇ ἡ νεωτάτη ρωμαιοκαθολικὴ σύντομος γαλλικὴ ἐρμηνεία τῆς Bible de Jérusalem καὶ δύο ἔργα τῆς πτωχῆς ἐλληνικῆς γραμματείας, ἦτοι τοῦ καθηγητοῦ Ἀθ. Χαστούπη «Περὶ τοῦ φιλολογικοῦ προβλήματος τοῦ Ἰερεμίου» (1952) καὶ τοῦ Ν. Μπρατσιώτου «Περὶ τῶν μονολόγων τοῦ Ἰερεμίου (1960)». Ἐπακολουθεῖ ἡ ἐρμηνεία τοῦ μεγάλου προφητικοῦ βιβλίου τοῦ Ἰερεμίου διηρημένου εἰς ἐνότητας (σ. 27-357). Ἐπειτα ἔρχεται ἡ εἰσαγωγή καὶ ἐρμηνεία εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Βαρούχ (σ. 359-391) καὶ ἡ εἰσαγωγή καὶ ἐρμηνεία εἰς τοὺς Θρόνους (σ. 393-432) καὶ τὴν Ἐπιστολὴν τοῦ Ἰερεμίου (σ. 433-48). Ἡ ἐρμηνευτικὴ παράφρασις μετὰ τῶν σχολίων, διανθιζομένων μετὰ πατερικῶν ἐρμηνειῶν, διευκολύνει τὸν φίλον τῆς Βίβλου ἀναγνώστην εἰς τὴν κατανόησιν τῶν ὑπερόχων τούτων προφητικῶν βιβλίων. Προσφυστάτη δὲ εἶναι ἡ κατακλείς ὅλης τῆς ἐρμηνείας ἐν σελ. 447-8, δι' ἧς ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἐπικαλεῖται τὴν ἐπιείκειαν τοῦ ἀναγνώστου, παραθέτων τοὺς λόγους Θεοδώρητου τοῦ Κύρου «Τοὺς δὲ γε ἐντετυξομένους παρακαλῶ δέξασθαι μὲν τὰ εὖ καὶ καλῶς εἰρημένα, εἰ δὲ τι ἐλλείπει, συγγνώμην. Ἀνθρώποι γὰρ ὄντες καὶ τῆς τελειότητος ἀποδέοντες, τὴν οἰκείαν εἰσηνέγκαμεν προθυμίαν, ὠφέλειάν τινα τοῖς φιλοθέοις καὶ φιλοπόνοις πορίζοντες κλπ.».

Π. Ι. Μ.

J. N. Vogt have, Ἡ θεοπνευστία τῆς Ἀγ. Γραφῆς. Μετάφρασις ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ. Ἐκδόσεις Βαρσοῦ. Παπαντωνάκη. Ἀθήναι 1950. Σελ. 135.

Πρόκειται περὶ μεταφράσεως εἰς ρέουσαν καθαρεύουσαν ἐλληνικὴν πρακτικοῦ ἀπολογητικοῦ ἔργου Ὀλλανδοῦ θεολόγου ὑποστηρίζοντος μετὰ δυνάμεως τὴν θεοπνευστίαν τῆς Ἀγ. Γραφῆς.

C. H. Mackintosh. Σχόλια ἐπὶ τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως. Μετάφρασις ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ. Ἀθήναι 1959. Σελ. 266. — Σχόλια ἐπὶ τοῦ βιβλίου τῆς Ἐξόδου. 1960. Σελ. 298. — Σχόλια ἐπὶ τοῦ Λευϊτικῶ. 1961 Σελ. 302. — Σχόλια ἐπὶ τοῦ βιβλίου τῶν Ἀριθμῶν 1962. Σελ. 350. Ἐκδόσεις Βαρσοῦ. Παπαντωνάκη.

Πρόκειται περὶ πρακτικῶν ἐρμηνειῶν τῶν τεσσάρων πρώτων βιβλίων τῆς Πεντατεύχου ὑπὸ ὀνομαστοῦ διαμαρτυρομένου καθηγητοῦ τῆς θεολογίας ἐν τῷ Ἐδιμβούργῳ, ἀνα-

πτύσσοντος χριστολογικῶς καὶ ἐποικοδομητικῶς τὰ ὑπέροχα βαθύτατα νοήματα τῶν ἱερῶν τούτων βιβλίων ὑπὸ προτεσταντικῶν μὲν πρῖσμα, ἀλλὰ μετὰ μεγάλης δυνάμεως καὶ κατὰ τρόπον χρήσιμον καὶ εἰς τοὺς ὀρθοδόξους θεολόγους. Ἡ μετάφρασις ἔχει γίνεαι καὶ ἐνταῦθα εἰς ρέουσιν καὶ καθαρῶσαν γλώσσαν.

Π.Ι.Μ.

Sources Chrétiennes. Les éditions du Cerf. Τεύχος 74. Leon le Grand Sermons. Tome III. Texte latin, traduction et notes de Dom René Dolle, moine de Clervaux 1961. Σελ. 322. Τὸ Τεύχος τοῦτο, συνεχίζον τὴν ἐκδοσιν τῶν λόγων τοῦ πάπα Λέοντος τοῦ μεγάλου, περιέχει τὸ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενον Sacramentum Pascale ἧτοι 19 λόγους εἰς τὸ Θεῖον πάθος, 2 εἰς τὴν Ἀνάστασιν, 2 εἰς τὴν Ἀνάληψιν καὶ 3 εἰς τὴν Πεντηκοστήν.

Τεύχος 75. Saint Augustin. Commentaire de la I épître de St Jean. Texte latin, introduction et notes par le Professeur de Philosophie P. Agaese. Σελ. 460. Ἡ ἐκδοσις αὕτη ἐνέχει ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα διὰ τὴν βαθεῖαν πνευματικότητα τοῦ ἔργου τούτου τοῦ ἱ. Αὐγουστίνου, ἔθθα ἀναπτύσσεται ἡ περὶ ἀγάπης καὶ χάριτος καὶ ἐκκλησίας σπουδαιότατη διδασκαλία αὐτοῦ.

Τεύχος 76. Aelred de Rievaulx, La vie de Recluse. La prière pastorale. Συνεχιζομένης ἐνταῦθα τῆς ἐκδόσεως μοναστικῶν κειμένων τῆς Δύσεως, δημοσιεύεται ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Charles Dumont λατινιστὴ καὶ γαλλιστὴ ἀφ' ἐνὸς μὲν ὀδηγὸς τῆς μοναστικῆς ζωῆς, ἀποπνέων τὴν σιστεριανὴν πνευματικότητα τοῦ ἱβ' αἰῶνος καὶ συντεταγμένος ὑπὸ πιστοῦ μαθητοῦ τοῦ Βενεδίκτου καὶ τοῦ Κασσιανοῦ καὶ ἐμφανίζων συγγενεῖαν τινα πρὸς τὰς ἡσυχαστικὰς ἰδέας τῆς Ἀνατολῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ prière pastorale τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως.

Τεύχος 77. Défenseur de Ligugé, Livre d'Étincelles I. Introduction, texte, traduction et notes de H. M. Rochais. Πρόκειται περὶ συλλογῆς σκέψεων καὶ γνωμῶν ἐκ τῆς Βίβλου καὶ τῶν Πατέρων, συνταχθείσης μεταξὺ τῶν ἐτῶν 632 καὶ 750 καὶ διαφωτιζούσης τὴν θρησκευτικὴν καὶ μοναχικὴν ζωὴν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Π. Ι. Μ.

Ἀββᾶ Ἰσαάκ, τοῦ Σύρου, Οἱ ἀσκητικοὶ λόγοι, μετενεχθέντες ἐκ τῆς ἀρχαίας εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλληνικὴν παρὰ Καλλινίκου Παντοκρατορινοῦ, ἐκιδιδόμενοι δὲ νῦν ἐπιμελεῖα καὶ δαπάνη Παύλου ἀσκητοῦ ἐν τῇ ἐρημικῇ σκῆτῃ τοῦ Χοζεβᾶ τῆς Παλαιστίνης. Ἐκδοτικὸς Οἶκος Ἀσθήρ Ἀλ. καὶ Ε. Παπαδημητρίου 1961. Σελ. 349.

Πρόκειται περὶ τοῦ γνωστοῦ βιβλίου τοῦ μεγάλου Σύρου ἀσκητοῦ, δι' οὗ ἐγαλογήθησαν πολυάριθμοι ἑλληνικαὶ γενεαὶ διὰ μέσου τῶν αἰώνων, χρήσιμοι δὲ καὶ εἰς τὴν γενεάν τῆς συγχρόνου ἡμῖν σιδηρᾶς ἐποχῆς, ὡς ἀντιρρόπου τῆς κρατούσης ἐν αὐτῇ τεχνοκρατίας, ἐξωστρεφείας καὶ φυσιώσεως.

Π. Ι. Μ.

Herbert Krimm, Quellen zur Geschichte der Diakonie I. Altertum und Mittelalter. 1960. Σελ. 169. Das Diakonische Amt der Kirche im ökumenischen Bereich. Evangelisches Verlagswerk, Stuttgart 1960. Σελ. 219.

Δύο λίαν ἐνδιαφέρουσαι ἐκδόσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὸ σοβαρῶς ἀπασχολοῦν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τὴν οἰκουμενικὴν ἐκκλησιαστικὴν κίνησιν θέμα τῆς διακονίας, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη παραθέτει αὐτοῦσια πολλὰ σπουδαῖα κείμενα τῆς ἱστορίας τῆς χριστιανικῆς διακονίας ἐν τῇ ἀρχαίῳ καὶ τῇ μεσαίῳ, ἡ δὲ δευτέρω συνεχίζουσα τὸ ἐν ἔτει 1953 ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Krimm ἔργον «Das diakonische Amt der Kirche», παραθέτει ἐκθέσεις περὶ τοῦ ἐν διαφόροις προτεσταντικαῖς ἐκκλησιαστικαῖς ἐπιτελουμένου ἀπὸ τοῦ ἱβ' αἰῶνος μέχρι

σήμερον ἔργου. Ἡ λέξις ὅμως *διακονία* δὲν νοεῖται ἐνταῦθα ἐν τῇ ἐννοίᾳ, ὅφ' ἦν τὴν μεταχειριζόμεθα σήμερον ἐν Ἑλλάδι, προκειμένου περὶ τοῦ θεσμοῦ τῆς «Ἀποστολικῆς διακονίας», διὰ τοῦ ὁποίου τίτλου ὁ ἀείμνηστος ἰδρυτὴς τῆς ἀρχιεπισκόπου Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ἀπέδωκε τὴν ἐννοίαν τῆς «Ἐσωτερικῆς Ἱεραποστολῆς» τῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν, ἐν ὅρῳ ἤθελε νὰ ἀποφύγη, ἀλλ' ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς παντοίας ἐκδηλώσεως τῆς ἀγάπης ὑπὲρ τῶν ὁπωσδήποτε χρηζόντων βοήθειας. Ἐν τῷ πρῶτῳ ἔργῳ παρατίθενται α) τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν διακονίαν βιβλικὰ κείμενα (σ. 19-39), β) τὰ μέχρι τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (σ. 40-65), γ) τὰ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ οἰκουμενικῇ Ἐκκλησίᾳ (σ. 61-100), δ) τὰ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μεταναστεύσεως τῶν λαῶν (σ. 101-8) καὶ ε') τὰ κατὰ τὸν Μεσαίωνα (σ. 109-41). Ἐν παραρτήματι δὲ παρατίθενται βοηθητικὰ κείμενα ἐκ νεωτέρων καὶ νεωτέρων συγγραμμάτων, ὡς καὶ βιβλιογραφία κατ' ἐκλογὴν. Τὸ παρατιθέμενον ὕλικόν εἶναι πολὺτιμον καὶ διὰ τὸν ὀρθόδοξον ἀναγνώστην, ἐκφράζομεν ὅμως τὴν εὐχὴν, ὅπως προσεχῶς συμπληρωθῆ τοῦτο, ὅσον ἀφορᾷ μάλιστα εἰς τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἀνεπτύχθη καταπληκτικὴ διακονικὴ δράσις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἔτι δὲ καὶ ἐν τῷ παραρτήματι, ἐνθα συνιστῶμεν ἰδιαιτέρως τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἔργων τοῦ Κ. Ἀμάττου Ἡ ἐλληνικὴ φιλανθρωπία κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους Ἀθῆναι 1923, Φ. Κουκουλὲ Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, Τόμος Β. Ἰ Ἀθῆναι 1948, σελ. 64-178. καὶ Εὐάγγ. Θεοδώρου Ἡρωίδες τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης Ἀθῆναι 1949. Προκειμένου δὲ περὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, τῶν ὁποίων τὰ σχετικὰ κείμενα θὰ περιληφθῶσιν ἐν τῷ ὑπὸ ἐκδόσιν ΙΙ τευχί τοῦ ἔργου τούτου, συνιστῶμεν τὴν χρησιμοποίησιν τῆς πραγματείας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσόστομου Παπαδόπουλου, Ἡ φιλανθρωπικὴ δράσις τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους (Ἐπιτηρὶς Ριζαρέλου Ἐκκλησι. Σχολῆς Α' 1928 σελ. 60 ἔξ.).

Ἀξιοσπούδαστον δὲ τυγχάνει καὶ τὸ δεῦτερον τῶν ἀνωτέρω σημειωθέντων συλλογικῶν ἔργων τοῦ κ. Krimm, περιέχον ἐκθέσεις περὶ τῆς ἐν ταῖς προτεσταντικαῖς ἐκκλησίαις τῆς Δανίας, Φιλανδίας, Γαλλίας, Ὀλλανδίας, Νορβηγίας, Σουηδίας καὶ τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Β. Ἀμερικῆς ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μέχρι σήμερον ἀναπτυχθείσης διακονικῆς δράσεως.

Π. Ι. Μ.

H. Schauer. Frauen entdecken ihren Auftrag. Vandenhoeck und Rupprecht. Göttingen 1961.

Πρόκειται περὶ ἐνδιαφερούσης καὶ διδακτικῆς καὶ δι' ἡμᾶς τοὺς ὀρθοδόξους ἐκθέσεως τῆς προτεσταντικῆς γυναικείας διακονικῆς δράσεως, ἐκδιδομένης ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς κατὰ τὴν 9.10.1961 συμπληρώσεως ἐκατονταετίας ἀπὸ τῆς ἐν Kaiserwerth τῆς Γερμανίας συγκροτηθείσης τῇ προσκλήσει τοῦ Theodor Fliedner γενικῆς συνελεύσεως καὶ ἀφιερωμένης εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν λόγῳ διακονικῆς δράσεως ἐν ταῖς διαφόροις προτεσταντικαῖς ἐκκλησίαις.

Π. Ι. Μ.

Γεωργίου Π. Κουσουλάκου, Ἡ θεώρησις τοῦ καθόλου ἐν τῷ δικαίῳ. Ἀθῆναι 1960. Σελ. 123.

Τοῦ ἀύτου, Ὁ ἔνδον βίος τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἠθικὴ, τὸ δίκαιον καὶ οἱ λοιποὶ κανόνες συμπεριφορᾶς. Ἀθῆναι 1961. Σελ. 170.

Ὁ ἐν τῷ ἀριστοτελεῖῳ πανεπιστημίῳ τῆς Θεσσαλονίκης ἔγκριτος καθηγητὴς τοῦ Ἀστικοῦ δικαίου κ. Γ. Κουσουλάκος παρέχει ἐν τοῖς μετὰ χεῖρας δυσὶ τελευταίοις ἔργοις του νέα λαμπρὰ δείγματα τῆς περὶ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ δικαίου μακρᾶς καὶ εὐδοκίμου ἐνασχολήσεώς του, ἐνδιαφέροντα πολὺ, μάλιστα τὸ δεῦτερον, οὐ μόνον τοὺς νομικοὺς καὶ τοὺς φιλοσόφους, ἀλλὰ καὶ τοὺς θεολόγους.

Τὸ πρῶτον ἔργον, ἀφιερωμένον εἰς τὴν θεώρησιν τοῦ καθόλου ἐν τῷ δικαίῳ, διαιρεῖται εἰς τέσσαρα κεφάλαια. Ἐν τῷ α' κεφ. ἐξετάζονται δύο θεμελιώδεις ἔννοιαι πάσης ἐπιστήμης, τ.ἔ. ἡ ἐνότης καὶ τὸ σύστημα ἐν τῇ σχέσει αὐτῶν πρὸς τὸ καθόλου (σ. 7-36). Ἐν τῷ β' κεφ. ἐξετάζεται ἡ θεώρησις τοῦ καθόλου ἐν τε τῇ ἀρχαίᾳ διανοήσει, καὶ κυρίως τῇ ἑλληνικῇ, καὶ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ ταῖς εἰδικαῖς ἐπιστήμῃσι, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀξία τῆς ἐπισκέψεως καὶ τῶν ἐπὶ μέρος (σ. 7-61). Ἐν τῷ γ' κεφ. ἐρευνᾶται ἡ θεώρησις τοῦ καθόλου ἐν τῇ δομῇ τοῦ δικαίου (σ. 62-96) καὶ ἐν τῷ δ' κεφ. ἐπακολουθεῖ ἡ θεώρησις τοῦ καθόλου ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ καὶ τῇ ἐφαρμογῇ τοῦ δικαίου, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τελολογικῆς λεγομένης μεθόδου, ἀποτελοῦσης αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῆς ἐρμηνείας (σ. 97-121).

Τὸ δὲ δεύτερον ἔργον, ἀφιερωμένον εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου, ὡς πνευματικοῦ ὄντος, καὶ δὴ καὶ τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ δικαίου καὶ τῶν λοιπῶν κανόνων συμπεριφορᾶς αὐτοῦ, διαιρεῖται εἰς πέντε κεφάλαια. Ἐκ τούτων ἐν μὲν τῷ α' κεφ. (σ. 9-24) ἐξετάζεται καὶ ἐξαιρεται ἐν ἀδραῖς γραμμαῖς ἡ καθόλου σημασία τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου, ἡ συνείδησις, τὸ φρόνημα, ὁ χαρακτήρ, ἡ προσωπικότης καὶ ἰδίᾳ ἡ σχέσις τῆς συνειδήσεως πρὸς τὸν δικαιοῦν ρυθμὸν. Ἐν δὲ τῷ β' κεφ. (σ. 30-61), ὅπερ ἀποκαλύπτει τὴν πεφωτισμένην βαθεῖαν θρησκευτικότητα τοῦ συγγραφέως καὶ οἶονε ἀποτελεῖ ὁμολογίαν πίστεως αὐτοῦ, ἐξετάζονται ἡ θρησκεία καὶ αἱ θρησκευτικαὶ ἀξίαι ἐν τῇ σχέσει αὐτῶν πρὸς τε τὸν ἑνδον ἄνθρωπον καὶ τὸν κοινωνικὸν τοῦ βίου καὶ δὴ καὶ πρὸς τὸ δίκαιον. Χαρακτηριστικὴ δὲ εἶναι ἡ ἀξία κατακλείς τοῦ κελαίου τούτου. Ὁ θρησκείων ἄνθρωπος βλέπει μεταφυσικὴν θεμελίωσιν τοῦ δικαίου, συναρτᾷ τὴν κοινωνικὴν τάξιν πρὸς τὴν ὑπερκόσμιον, τὴν θεότευκτον τάξιν τῶν πραγμάτων πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ ἀπειροῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ. Κατ' ἀκολουθίαν τούτου, ὡς πρὸς τὰς θρησκευούσας κοινότητας ἀνθρώπων, ὁ κανὼν «πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις» ἀποτελεῖ αἰ πρόπει νὰ ἀποτελεῖ τὴν κορωνίδα καὶ τὸ ἐπιστέγασμα τοῦ ἠθικοῦ νόμου, τὸν νόμον τῶν νόμων, ἀληθῆ κατηγορικὴν ἐπιταγὴν ἐν σύμπαντι τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων, ἧς ἐνώπιον ὑπέκει πᾶς ἕτερος κανὼν συμπεριφορᾶς. Ἐν τῷ γ' κεφ. (σ. 62-125) ἐξετάζονται ἡ οὐσία τῆς ἠθικῆς καὶ ἡ ἕκτασις τοῦ κράτους αὐτῆς, τὸ ἐνδιάθετον φρόνημα καὶ ἡ ἠθικὴ, ἡ σχέσις ἠθικῶν καὶ δικαιοῦν κανόνων, ὡς καὶ εἰδικὰ τινα θέματα ἐφαρμογῆς, οἷα εἶναι τὸ δικαιοῦν ἀχρηστον τῆς ἐνδιαθέτου ἐπιφυλάξεως, τὸ ἀτιμώρητον τῆς *nuda cogitatio*, τὸ δικαιοῦν ἀδιάφορον τοῦ φρονήματος τοῦ δωρητοῦ καὶ ἡ ἔμπρακτος μετάνοια ἐν τῷ ποιικῷ δικαίῳ.

Ἀμφότεραι αἱ ἐργασίαι αὗται, προῖον οὔσαι πολλῶν, μακρῶν καὶ ἐμβριθῶν μελετῶν, τῶν ὁποίων περιφανῆ τεκμήρια παρέχει, πρὸς τῇ ἐν τῷ κειμένῳ ἐξετάσει καὶ ἐκθέσει τῶν πραγμάτων, καὶ ἡ ἐν ταῖς κατὰ κόρον δαφιλεστάταις ὑποσημειώσεσι καταφαινόμενη καταπληκτικὴ οὐ μόνον ἐνημερότης, ἀλλὰ καὶ κατοχὴ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καὶ τῆς νεωτέρας σχετικῆς πρὸς τὰ ἐξεταζόμενα θέματα γραμματείας, ἐν ταῖς κυριωτέραις εὐρωπαϊκαῖς γλώσσαις, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἰταλικῆς, διακρίνονται, πρὸς τούτοις, διὰ τε τὴν λεπτότητα καὶ τὴν διαύγειαν καὶ τὴν ἐμβριθειαν τῆς φιλοσοφικῆς καὶ τῆς νομικῆς σκέψεως καὶ κρίσεως καὶ τὴν σαφήνειαν τῆς ἐκφράσεως, οὐχὶ συνήθη εἰς φιλοσοφικὰ ἔργα, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὴν ἀκριβολογίαν καὶ τὴν καθαρότητα τοῦ ἑλληνος λόγου. Ἰδιαιτέρως ὡς θεολόγος σημειῶναι τὴν οἰκειότητα πρὸς τὴν Ἀγ. Γραφήν, τὴν τε Π. καὶ τὴν Καινὴν, καὶ τὴν πατερικὴν, ὡς καὶ τὴν νεωτέραν θεολογικὴν, ἑλληνικὴν τε καὶ ξένην γραμματείαν, καὶ δὴ καὶ τὴν εὐσέβειαν τοῦ συγγραφέως, ὡς καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ διακήρυξιν τῆς ὑπεροχῆς καὶ τῆς θεότητος τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Franz Pöggeler, Die Pädagogik Friedrich Foersters. Eine systematische Darstellung, Verlag Herder, 1957 S. 327.

Ἡ μετὰ χεῖρας περισπούδατος μονογραφία τοῦ Γερμανοῦ καθηγητοῦ τῆς Παιδαγωγικῆς κ. Pöggeler ἀφιερῶται εἰς τὸν τόσον ἀδικοηθέντα, μάλιστα ὑπὸ τοῦ χιτλερικοῦ καθεστῶτος, ὅσον καὶ τιμηθέντα ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Γερμανίας, κορυφαῖον τοῦ αἰῶνος ἡμῶν χριστιανὸν παιδαγωγὸν καὶ φιλόσοφον Fr. Foerster, τὰ ἔργα τοῦ ὁποίου ἔχουσι μέχρι τοῦδε κυκλοφορήσει εἰς πολυαριθμούς ἐκδόσεις καὶ εἰς 500000 καὶ πλέον ἀντιτύπων καὶ μεταφρασθῆ εἰς πολλὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας καὶ περὶ τῶν φιλοσοφικῶν καὶ παιδαγωγικῶν ἰδεῶν τοῦ ὁποίου ἐξεδόθη τὸ 1938 εἰδικὴ ὁμιλία ἡμῶν ἐν τῷ «Παρνασσῷ», λίαν δὲ προσεχῶς θέλει δημοσιευθῆ καὶ ἡ προσπάτως ἀφιερῶθεῖσα εἰς τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργον τοῦ ἀνδρὸς νέα ὁμιλία ἡμῶν. Τὸ παρὸν ἔργον διαρεῖται εἰς δύο κύρια μέρη, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ὁποίων χαρακτηρίζεται γενικῶς ἡ παιδαγωγικὴ τοῦ Foerster ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πολυαριθμῶν παιδαγωγικῶν του ἐργασιῶν (σελ. 1-36), ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἐξετάζονται αἱ περὶ θρησκευτικῆς, ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς μορφώσεως ἰδέαι αὐτοῦ (σ. 37-308) καὶ ἐν κατακλείδι σκιαγραφεῖται ἡ προσωπικότης τοῦ ἀνδρὸς (σ. 309-22), ἐν τέλει δὲ παρατίθενται πίνακες προσώπων καὶ πραγμάτων (σ. 323-27).

Λεπτομερέστερον εἰπεῖν, ἐν τῷ Α' μέρει προσδιορίζεται καὶ χαρακτηρίζεται ἡ παιδαγωγικὴ τοῦ Foerster, ὅστις ὠρμήθη ἀπὸ τοῦ οὐμανιστικοῦ καὶ ἠθικοῦ, ἀλλὰ θρησκευτικῶς ἀδιαφροῦ οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος ἐνὸς σπουδαίου ἀστρονόμου καὶ διευθυντοῦ τοῦ ἀστεροσκοπεῖου τοῦ Βερολίνου, οἷος ἦτο ὁ πατὴρ του, μετὰ διαφόρους δὲ πειραματισμούς εἰς τὴν ἄθρησκον ἠθικὴν κατέληξεν εἰς τὸν Χριστιανισμόν, ὡς τὴν ἀποτελεσματικωτέραν δύναμιν πρὸς δημιουργίαν χαρακτήρος, ἵνα ἀποβῆ διαπύριος ἀπολογητῆς τῆς θρησκείας ταύτης. Ὁ ἐπιφανὴς ρωμαιοκαθολικὸς διανοητῆς τῶν ἡμερῶν ἡμῶν καθηγητῆς Romano Guardini συνιστᾷ θερμῶς τὰ παιδαγωγικὰ ἔργα τοῦ F., εἰς ὃν ἀναγνώριζει τὴν ὑπέροχον ἰκανότητα τῆς ἀπλοποιήσεως καὶ ἐκλαϊκεύσεως τῶν χρυσῶν κανόνων τῆς διαπλάσεως χαρακτήρος. Ὁ δὲ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος ἔργου βεβαίως, ὅτι τὸ ἔργον τοῦ F. «Ὁ Χριστὸς καὶ ὁ ἀνθρώπινος βίος» ἀνεδέχθη τὸ κατ' ἐξοχὴν λαϊκὸν βιβλίον μεταξὺ τῶν παιδαγωγικῶν ἔργων τοῦ αἰῶνος ἡμῶν. Ἐπίσης ἐν τῷ Α' μέρει τοῦ παρόντος ἔργου ἐξετάζονται αἱ μεθοδολογικαὶ βάσεις τῆς παιδαγωγικῆς τοῦ F., ἐνασμενίζοντος ἰδικιτέρως εἰς τὴν ἐπαγωγικὴν λεγομένην μέθοδον. Ἐπίσης ἐν τῷ μέρει τοῦτῳ ἐξετάζεται ἡ παιδαγωγικὴ τοῦ F., ἐν συναφείᾳ πρὸς τὴν παιδαγωγικὴν παράδοσιν ἀφ' ἐνὸς καὶ τὰς συγχρόνους παιδαγωγικὰς τάσεις ἀφ' ἑτέρου καὶ ἐξαιρεται ἡ ἐν τῇ συγχρόνῳ Παιδαγωγικῇ θέσις τοῦ F., ὡς ἀντιπροσωπεύοντος τὴν Paedagogia perennis ἐν καθολικῇ ἐννοίᾳ καὶ ὡς πολεμίου τῶν μονομερειῶν τῶν νεωτέρων μεταρρυθμιστικῶν παιδαγωγικῶν τάσεων. Ἐν δὲ τῷ Β' μέρει ἐξετάζεται ἡ πρὸς τὸν Χριστιανισμόν ὁδὸς τοῦ F. ἐν τῇ προσπάθειᾳ του πρὸς ἀσφάλειαν σταθερᾶς ἠθικῆς μορφώσεως καὶ ἡ τοποθέτησις αὐτοῦ ὡς μεσάζοντος μεταξὺ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ νεωτέρου κόσμου, καὶ δὴ καὶ ἡ ροπή του πρὸς τὸν Καθολικισμόν, ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἀναγνώρισις καὶ ἀνάδειξις τῆς ἐξαιρέτου ἠθοπλαστικῆς δυνάμεως τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἀναγκαιότης τῆς θείας χάριτος καὶ ἡ ἀνεπάρκεια τῆς ἀθρήσκου ἠθικῆς ἀγωγῆς πρὸς διάπλασιν χαρακτήρος, ὅστις ἀποτελεῖ τὸν σκοπὸν τῆς ἀληθινῆς ἀγωγῆς, καὶ ἐξαιρεται ἡ ἀναγκαιότης τῆς ἐναρμονίσεως τῆς ἐλευθερίας μετὰ τῆς αὐθεντίας ἐν τῇ ἀγωγῇ καὶ ἡ παιδαγωγικὴ σημασία τῆς ἀσκήσεως, εἴτα δὲ διατυποῦνται αἱ ἀρχαὶ τῆς κοινωνικῆς παιδαγωγικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς ἀγωγῆς κατὰ F. καὶ ἐπισημαίνονται οἱ κίνδυνοι τῆς ἀχαλιναγωγῆτος παιδαγωγικῆς καὶ τῆς ὑπερβολικῆς σεξουαλικῆς διαφωτισσεως καὶ ἐλευθερίας. Ὡς ἐπιπέτασμα δὲ τῆς κατὰ πλάτος ἐκθέσεως τῶν παιδαγωγικῶν ἰδεῶν τοῦ F. ἔρχεται ἡ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως σκια-

γράφῃς τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνδρός, θεωρουμένου ὡς προτύπου παιδαγωγοῦ. Φιλοτεχνεῖται δὲ ἢ τε σκιαγράφῃς αὐτῆ καὶ ἢ ἐκθεσις τῶν παιδαγωγικῶν ἐκείνου ἰδεῶν μετὰ θαυμασμοῦ μὲν, ἀλλὰ καὶ μετ' ἀντικειμενικότητος, τιμῶσης τὸν συγγραφέα καὶ δύναται εὐγνωμόνως νὰ θεωρηθῇ αὐτῆ ὡς ἡ ἀρίστη ἐπιστημονικὴ καὶ ἠθικὴ ἀποκατάστασις τοῦ πολὺ ἀδίκηθέντος διὰ τὴν εὐκρίνειαν καὶ τὴν παρρησίαν τοῦ κατὰ τῆς ἀφρονος ἡγεσίας τοῦ λαοῦ του ἐλέγχου τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ὅστις εὐλόγως ἐνταῦθα τοποθετεῖται εἰς τὴν αὐτὴν γραμμὴν μετὰ παιδαγωγῶν καὶ διανοητῶν τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Willmann καὶ τοῦ Dillthey, τοῦ Kerschensteiner καὶ τῆς Maria Montessori καὶ χαρακτηρίζεται ὡς κλασσικὸς ἐπὶ πρόσωπος τῆς καλῆς Γερμανίας τοῦ Goethe καὶ τοῦ Humboldt.

Π. Ι. ΜΗΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Wort und Mysterium. Der Briefwechsel über Glauben und Kirche 1573 bis 1581 zwischen den Tübinger Theologen und dem Patriarchen von Konstantinopel.—Herausgegeben vom Aussenamt der Evangelischen Kirche in Deutschland, 1958. Luther Verlag-Witten. Σελ. 300.

Μὲ ἱκανὴν καὶ ἐν μέρει μόνον δικαιολογημένην καθυστέρησιν ἀναλαμβάνω νὰ παρουσιάσω τὴν ὅλως ἀξιόλογον ἔκδοσιν τοῦ ἐκδοτικοῦ Οἴκου Luther ἐν Witten, τῶν εἰς τὴν γερμανικὴν μετάφρασιν κειμένων, τῆς μεταξὺ τῶν λουθηρανῶν θεολόγων τῆς Τυβίγγης καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Β' (1573-1587) ἀλληλογραφίας, πρὸς ἀμοιβαῖον διαφωτισμόν, ὡς πρὸς τὰς ὑφισταμένας δογματικὰς διαφορὰς τῶν δύο ἐκκλησιῶν (λουθηρανῆς καὶ ὀρθοδόξου).

Ἡ λαμπρὰ αὕτη ἔκδοσις ἐγένετο μερίμνη τῆς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων ὑπηρεσίας τῆς Εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας ἐν Γερμανίᾳ, προλογίζεται δὲ ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς ὡς ἄνω ὑπηρεσίας Dr. Gerhard Stratenwerth.

Ὁρθῶς εἰς τὸν πρόλογόν του ὁ Dr. Stratenwerth ἀποδίδει τὴν προσήκουσαν τιμὴν εἰς τοὺς ὀπωσθήποτε συμβαλόντας εἰς τὴν ἀπὸ πάσης ἐπόψεως σπουδαίαν μετάφρασιν καὶ ἔκδοσιν τῶν περὶ οὗ πρόκειται κειμένων καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν Κυρίαν Dr. Hildegard Schaefer, ἡ ὅποια συνέταξε καὶ τὴν ἐμπεριστατωμένην εἰσαγωγὴν καὶ ἡ ὅποια μετὰ τῶν συνεργατῶν τῆς εἶναι ὁ μεταφραστὴς καὶ ὁ κύριος συνθέτης τῆς ἐξόχως ἐνδιαφερόσης ταύτης ἐκδόσεως. Δὲν παραλείπει νὰ τονίσω ὅτι ἡ Dr. Schaefer εἶναι μέγας γνώστης καὶ φίλος τῆς Ὁρθοδοξίας, εἰς τὴν ὅποιαν ὀφείλονται ὅλα σχεδὸν τὰ περὶ ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας νεώτερα γερμανικὰ δημοσιεύματα τῆς ὡς ἄνω ὑπηρεσίας καὶ ἡ παρακολούθησις τῆς ὀρθοδόξου φιλολογίας καὶ βιβλιογραφίας (ἐλληνικῆς καὶ σλαβικῆς), ὡς καὶ ἡ καθόλου ἐμφάνισις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τὴν Εὐαγγελικὴν Ἐκκλησίαν τῆς Γερμανίας. Ἀληθῶς δὲ ἡ Dr. Schaefer, ἡ ὅποια μὲν ἐχάρισε τὸν πολιτισμὸν αὐτὸν τόμον, εἶναι ἀξία εὐχαριστιῶν ἐκ μέρους τῶν ὀρθοδόξων θεολόγων, διότι, θεολόγος αὐτῆ τῆς Ἐκκλησίας τῆς, ἀφιέρωσεν ἑαυτὴν εἰς τὴν γνῶσιν καὶ τὴν μελέτην τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ θεολογίας καὶ κατέστησε δι' ἑαυτὴν ἱερὰν ὑπόθεσιν τὴν ἐμφάνισιν ταύτης εἰς τὸν εὐαγγελικὸν θεολογικὸν κόσμον καθόλου.

Ἡ ἔκδοσις αὕτη εἶναι ἐξόχως ἐνδιαφέρουσα, πρῶτον, διότι παρέχει διὰ πρώτην φορὰν μετάφρασιν εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν τῶν ἀπηρχαιομένων λατινικῶν καὶ ἑλληνικῶν κειμένων τῆς ἀλληλογραφίας ταύτης, τὰ ὅποια ἀντηλλάγησαν μεταξὺ τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Β' καὶ τῶν Θεολόγων τῆς Τυβίγγης τοῦ β' ἡμίσεως τοῦ 16ου αἰῶνος, περισσότερο ἤδη προσιτῶν διὰ τούτου εἰς τὴν νεώτερον θεολογικὴν ἐπιστήμην, καὶ δεύτερον, διότι ἐκθιδεῖ τὰ κείμενα ταῦτα ἢ ὡς ἄνω ὑπηρεσία τῆς ἐν Γερμανίᾳ Εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας, ἐν τῷ πνεύματι καὶ τῷ πλαισίῳ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, μετὰ ἐκδηλον πρόθεσιν ἀνανεώσεως

τῶν διακοπέντων δεσμῶν ἐπαφῆς τῆς γερμανικῆς Ἐυαγγελικῆς Ἐκκλησίας καὶ Θεολογίας μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου.

Ὡς δὲ λέγει ἐν τῷ προλόγῳ αὐτοῦ ὁ Dr. Stratenwerth, τὸ γεγονός, ὅτι ἀμφότεραι, ἡ Ἐυαγγελικὴ καὶ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀπὸ τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην συζητήσεων δι-ῆλθον διὰ πολλῶν καὶ ποικίλων ἀντιλογιῶν καὶ ἰδίᾳ διωγμῶν διὰ τὴν συναντηθεῖσαν σήμερον εἰς τὸ κοινὸν ἔδαφος νεωτέρων συμφορῶν (προφανῶς ἔννοεῖ τὰς ἐν Ρωσσίᾳ), καταδεικνύει τὸ ἐπίκαιρον τῆς ἐμφανίσεως τῆς γενομένης τότε προσπαθείας, ὡς ἀφορμῆς ἐγγυτέρως προσεγγίσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι αὕτη, ὑπὸ τὸ φῶς τῆς νεωτέρας θεολογικῆς ἐπιστήμης θὰ δώσῃ ἀφορμὴν δημιουργίας νεωτέρου ἐνδιαφέροντος συνεργασίας καὶ συνεννοήσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

Ἡ ἀρνητικὴ κατάληξις τῆς γενομένης ἐκείνης προσπαθείας, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς μετὰ τὸσας ἐξελίξεις δημιουργηθείσας συνθήκας γενικωτέρας οἰκουμενικῆς συνεννοήσεως, ἐνισχύουν τὴν ἐλπίδα, ὅτι αἱ νέαι ἐπαφαὶ θὰ εἶναι εὐτυχέστεραι τῶν παλαιῶν καὶ ὅτι δὲν θὰ μείνουν μετὰ τὴν τελικὴν πατριαρχικὴν σφραγίδα καὶ ἔννοιαν τοῦ τελευταίου (χαίρειτε) τοῦ Ἱερεμίου τοῦ Β', ἀλλὰ θὰ λάβουν τὴν νεωτέραν ἔννοιαν τοῦ «εἰς τὸ ἐπιανεθεῖν» τοῦ Dr. Stratenwerth, μετὰ τὴν βεβαίωσιν θὰ προσέθετον ἐγώ, τῆς εἰς τὸ ἀπώτερον, ἔστω, μέλλον ἐξελίξεως τῶν ἀμοιβαίων συνεννοήσεων πρὸς τὴν πολυπόθητον ἔνωσιν, αἶνα πάντες ἐν ὄμειν».

Δυστυχῶς, ὡς καὶ ἐξ ἄλλης ἀφορμῆς ἄλλοτε ἔγραφα, ἡ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Μεταρρυθμίσεως σημαντικὴ κατὰπτωσις, κυρίως ἕνεκα τῆς δουλείας, τῆς Ἐκκλησίας μας ἦτο τοιαύτη, ὥστε αὕτη ἔζη εἰς περιβάλλον καὶ ἀτμόσφαιραν παντελοῦς σχεδὸν ἀγνοίας, ἔχι μόνον τῶν ἔξω αὐτῆς συμβαινόντων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἰδίας αὐτῆς οὐσιαστικῆς θέσεως. Εἶναι δ' ἄξιον πολλοῦ θαυμασμοῦ, ὅτι ἐνῶς ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία εὐρίσκειτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὴν βαθυτάτην καὶ νεφροσκεπῆ ἀκόμη νύκτα τῆς φρικτῆς δουλείας ὑπὸ τὸν περισσώτερον ἀπολίτιστον λαὸν τῆς οἰκουμένης, ἐν τούτοις ἀνεφαίνοντο ἐδῶ καὶ ἐκεῖ μερικὸι ἀστέρες εἰς τὸ σκοτεινὸν τῆς στερέωματος, ὡς αὐτὸς τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν σοφῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἱ ὅποιοι ἐδείκνυνον, ὅτι τὸ ἐν ταῖς γενικαῖς του γραμματαῖς ὑποχωρῆσαν πνευματικὸν μεγαλεῖον τῆς ἑλληνικῆς Ὁρθοδοξίας δὲν εἶχεν ἐκλείψει, καὶ ὅτι ἦτο ἱκανὸν διὰ τὸ προωιανίζεσθαι τὴν βεβαίαν ἐλπίδα τῆς ἐν καιρῷ νέας αὐτοῦ ἀναλαμπῆς. Ἀποτέλεσμα τῆς πνευματικῆς αὐτῆς καταστάσεως ἦτο, ὅτι ἡ εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὐρισκομένη Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ δεῖξῃ καὶ ἀναγγεῖλῃ καὶ εἰς τὸν ἔξω αὐτῆς κόσμον τὰ περὶ αὐτὴν καί, οὕτω βαλλομένη ὑπὸ τοῦ φανατικοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ κόσμου μετὰ τὸ σχίσμα ὡς αἰρετικὴ, περιέπεσεν εἰς ἀφάνειαν καὶ ἀγνοίαν. Αὕτη ἡ ἀγνοία συντέλεσεν ὥστε, παρὰ καὶ τὸ ἔκ τῶν δημοσιευομένων ἐγγράφων διαφανόμενον μερικὸν καὶ περιορισμένον ἐνδιαφέρον τῶν Μεταρρυθμιστῶν, καὶ ἐν προκειμένῳ τοῦ Λουθέρου, τοῦ Μελάγχθωνος καὶ τῶν συνεργατῶν των διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, αὕτη οὐδαμῶς νὰ λαμβάνεται ὑπὸ σοβαρὰν ἐποψίν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς μεγάλης θρησκευτικῆς κρίσεως τῆς Δύσεως, πέραν τῆς ἐνδεχομένης θεωρητικῆς τῆς ἐπικλήσεως, ἐπὶ ἐνισχύσει τῆς θέσεως τῶν δεινῶν ἀγῶνα ἀγωνιζομένων Μεταρρυθμιστῶν. Ὡς δὲ ἔγραφον ἐν σχετικῇ κριτικῇ μου τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Ζαχαριάδου, (Tübingen und Konstantinopel-Schriften-Reihe der deutschgriechischen Gesellschaft H. 7. Göttingen 1941), ἡ Ἐκκλησία μας κυριολεκτικῶς ἠγνοεῖτο τότε καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ γέννηται σοβαρὸς λόγος περὶ δῆθεν καὶ φιλελληνισμοῦ ἀκόμη τοῦ Λουθέρου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Εἶμαι ἕμως βέβαιος ὅτι, ἂν ὑφίστατο τότε περισσότερα γνώσις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας παρὰ τοῖς Μεταρρυθμισταῖς, ἀνάλογος τοῦλάχιστον πρὸς τὴν σημερινήν, καὶ ἐπεξητεῖτο εὐλικρινῆς κατὰ τὴν κρίσιν ἐκείνην στιγμὴν συνεργασία μετ' αὐτῆς καὶ ἐξητεῖτο βοήθεια παρ' αὐτῆς, ἡ ἐξελίξις τῆς Μεταρρυθμίσεως ἂν ἦτο ἴσως διαφορετικὴ. Τοῦτο εἶναι φανερὸν ἰὸν ἐκ τῆς οὐσιαστικῆς παραγνωρίσεως ἐκ μέρους τῶν Μεταρρυθμιστῶν ὠρισμένων βασικῶν γραμμῶν καὶ ἀρχῶν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ Θεολογίας, λίαν συγγενῶν πρὸς

τάς τῆς Μεταρρυθμίσεως (Πρωτεῖον τοῦ Πάπα, σημασία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἀληθῆς ἐννοια τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως κλπ.), αἱ ὁποῖαι θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθοῦν οὐ μόνον ὡς θετικὰ στοιχεῖα ἐνισχύσεως τῆς θέσεως ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἰσχυροὶ δεσμοὶ ἐπαφῶν τῶν δύο κόσμων, τοῦ ἐν ρευστῇ τότε εἰσέτι καταστάσει προτεσταντικοῦ καὶ τοῦ ὀρθοδόξου καὶ 2ον ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι πολλαὶ παρεξηγήσεις ὡς πρὸς τὴν ἐννοίαν καὶ τὴν θέσιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως καὶ τῆς λειτουργικῆς καὶ μυστηριακῆς θέσεως καὶ ζωῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, αἰρόμεναι ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐκ τοῦ μέσου θὰ εἶχον προετοιμάσει τὴν ὁδὸν τῆς συνεννοήσεως, ἡ δὲ προετοιμασία αὕτη θὰ ἦτο πολὺτιμος εἰς τὴν σήμερον καταβαλλομένη οἰκουμενικὴν προσπάθειαν. Εἶναι δ' ἐκτὸς πάσης ἀμφισβητήσεως, ὅτι πολλαὶ ἀντιλήψεις τῶν Μεταρρυθμιστῶν μετὰ φανατισμοῦ ὑποστηρικθεῖσαι, ἐναντι τοῦ κόσμου τῶν καταχρήσεων τῆς μεσαιωνικῆς κληρικοκρατίας τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, εὐρίσκουσαι ἱκανοποιητικὴν διέξοδον εἰς τὰς ὀρθοδόξους ἀπόψεις καὶ μεθόδους καὶ τὸ ὀρθόδοξον καθόλου σύστημα ὀργανισμοῦ, θὰ ἤλάττων ἐπαισθητῶς τὸ μεταρρυθμιστικὸν μένος, ἀλλὰ καὶ τὴν παπικὴν ἀδιαλλαξίαν, ὡς δεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι καὶ αὕτη ἡ σημερινὴ Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ Θεολογία ἔπαυσαν ὑποστηρίζουσαι πλέον ἀντιλήψεις καὶ μεθόδους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τοῦθ' ὅπερ ἀφῆνει ἱκανὸν περιθώριον συνεννοήσεως μεταξύ των, τὸ ὅποιον, καὶ ἐγγύτερον θεωρούμενον, εὐρίσκετο ἤδη ὑφιστάμενον ἐν τῇ μέσῃ χρυσῇ γραμμῇ, τὴν ὁποίαν ἐκπροσωπεῖ ἡ ὀρθόδοξος θέσις καὶ ἄποψις. Τοῦτου μὴ γενομένου ἐπηρεκολούθησεν ἡ ἔκτοτε μέχρι σήμερον σχεδὸν διατηρουμένη παραγνώρισις καὶ διαστροφή ὀρισμένων στοιχείων διὰ τὸν πρὸς ἄρσιν τῶν ὁποίων διαφωτισμὸν καὶ τὴν ἐκκαθάρισιν πολλὰς καὶ ἰσχυρὰς ἀπαιτεῖται τώρα μὲνθος. Τοῦτο ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν δημοσιευμένων ἐγγράφων, ἐξ ἧς διαφαίνεται τὸ εὐχερὲς τῆς συνεννοήσεως εἰς περιπτώσιν καλλῆς τότε καὶ πεφωτισμένης διαχειρίσεως τῶν ζητημάτων, ἐναντι τῆς ἐκατέρωθεν ἐπιδεικνυμένης ἀδιαλλαξίας καὶ φιλοπόπτου στάσεως. Ἡ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ παρεχομένη ἐξιστόρησις τῶν πρώτων συναντήσεων, αἱ ὁποῖαι εἶχον ὡς ἐπακολούθημα τὴν ἀνταλλαγῆσαν ἀλληλογραφίαν, εἶναι ἐξόχως ἐνδιαφέρουσα καὶ παρουσιάζει τὴν καὶ σήμερον κρατοῦσαν ἐν πολλοῖς παρ' ἡμῖν ἀφελῇ πολλάκις ἀπλότητα εἰς τὰς ἀτομικὰς μετὰ ξένων σχέσεις καὶ ἐπαφὰς, αἱ ὁποῖαι διὰ τὴν ἀνόμιμον ἐκατέρωθεν βαθυτέραν διάθεσιν, πολλὰς γενῶσι, ὡς καὶ τότε, παρεξηγήσεις, πλάκας καὶ σοβαρὰς μορφῆς.

Ἐτι περισσότερον ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ εἰς τὰ κείμενα παρακολούθησις τῆς ἀναπτυχθείσης συζητήσεως ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τῆς *Confessio augustana*, ἐν τῇ ἑλληνικῇ αὐτῆς μεταφράσει, φιλοτεχνηθείσης κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Μεγάλου Χθωνος, ἡ ὁποία μαρτυρεῖ ἐκατέρωθεν βασικὴν ἄγνοιαν πολλῶν πραγμάτων μέχρι καὶ τῆς ἀφελοῦς ἐκ μέρους τοῦ Πατριάρχου ἀγνοίας, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἦτο, οὐ μόνον Καθολικός, ἀλλὰ καὶ ὁ προνομιούχος ὑπερκαπιστὴς τῆς καθολικῆς πίστεως.

Ἐπίσης ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἐκ μέρους τοῦ Πατριάρχου προσπάθεια, ἀφελοῦς παρακολούθησεως τῶν λουθηρανῶν διὰ τῆς ἐπιχειρουμένης συντάξεως, εἰ καὶ οὐχὶ ἀνεπιτυχῶς, νέας ὁμολογίας τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἥτις εἶναι ἀπαρχὴ τῶν μετέπειτα ἐκδοθεισῶν διαφόρων νεωτέρων ὀρθοδόξων ὁμολογιῶν, αἱ ὁποῖαι σήμερον οὐσιαστικῶς ἀπορρίπτονται ὑπὸ τῶν σοβαρῶν ὀρθοδόξων θεολόγων.

Ἐξ ἄλλου, ἡ λαμπρὰ μετάφρασις τῶν περὶ οὗ πρόκειται κειμένων εἶναι ὑψίστης σημασίας διὰ τοὺς σημερινούς μελετητὰς τοῦ θέματος καὶ ἡ διὰ ταύτης εὐχερῆς χρησιμοποίησις των ὡς ἀφετηρίας νέων ἐξελίξεων καὶ θεολογικῶν συζητήσεων ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως. Ἡ ἐπὶ μέρους προσπάθεια αὕτη μετὰ τῶν γερμανῶν λουθηρανῶν θεολόγων, ὡς γίνεται ἐκ παραλλήλου μετὰ τῶν Ἀγγλικανῶν, (καὶ ἡ ὁποία διακοπεῖσα πρὸς στιγμὴν ἐλπίζω νὰ ἐξακολουθήσῃ θετικώτερον), δύναται νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν ἀποτελεσματι-

κωτέραν προσπάθειαν τοῦ γενικωτέρου προβλήματος τῆς πολυποθῆτου εἰς ἀπώτερον μέλλον ἐνώσεως.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπιθυμῶ νὰ παρατηρήσω ὡς πρὸς ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας ὀρθοδόξους θεολόγους, ὅτι παρὰ τὸ γεγονός ὅτι κατὰ προτίμησιν ἀκολουθοῦμεν τὰς ἐπιμορφωτικὰς μας σπουδὰς ἐν Γερμανίᾳ (ἄνευ δυστυχῶς προγραμματισμένου σχεδίου), οὐδεμία μέχρι τοῦδε παρουσιάσθη σοβαρὰ μελέτη συμβολικοῦ καὶ δογματικοῦ χαρακτῆρος ἐμβαθύνουσα εἰς τὴν λουθηρανὴν ἰδίᾳ διδασκαλίαν καὶ γενικώτερον εἰς τὴν προτεσταντικὴν καὶ ἥτις εἶμαι βέβαιος ὅτι γινομένη, πολλὰ θὰ ἀνεύρισκε τὰ κοινὰ σημεῖα μετὰ τῆς ὀρθοδόξου, ἐξ οὗ καὶ τὸ μᾶλλον λυπηρὸν καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως περιεργον γεγονός, ὅτι οἱ καθολικοί, ὡς οἱ ἴδιοι ὁμολογοῦν, διὰ τὴν παρ' αὐτοῖς βαθυτέραν σπουδὴν τῆς προτεσταντικῆς θεολογίας, εὐρίσκουν καὶ ἀναμένουν εἰς τὰς μετ' ἀλλήλων σχέσεις καὶ συνεντεύξεις των (πολλὰς καὶ σπουδαίας κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον) περισσοτέραν κατανόησιν καὶ διάθεσιν συνεργασίας παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις ἢ παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις, παρὰ τὴν ἐγγυτέραν ἀπόστασιν τῆς Ἐκκλησίας των πρὸς τὴν ἡμετέραν. Τοῦτο ἔχει βεβαίως τὴν ἀρχὴν καὶ δικαιολογίαν αὐτοῦ πλην ἄλλων καὶ εἰς τὸ γεγονός, ὅτι οἱ διαμαρτυρόμενοι θεολόγοι, ἰδίᾳ οἱ Γερμανοί, παρὰ τὴν διατυμπανιζομένην ἀντίθεσιν των μετὰ τῶν καθολικῶν, εὐρίσκονται ἐν τούτοις πολὺ ἐγγύτερον πρὸς αὐτοὺς ἢ πρὸς ἡμᾶς, διότι κινοῦνται συστηματικῶς ἔστω καὶ πρὸς ἄλλην κατευθύνσιν ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ φιλοσοφικοῦ σχολαστικισμοῦ, τὸν ὅποιον ἐδημιούργησαν οἱ μεγάλοι σχολαστικοὶ θεολόγοι τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἤδη ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Αὐγουστίνου μέχρι τοῦ Ἀκηνάτου, Βοναβεντούρα, Σικώτου καὶ ἄλλων μεγάλων ὀνομάτων τοῦ δυτικοῦ Σχολαστικισμοῦ. Δὲν εἶναι δὲ ἐκτὸς πραγματικότητος ὅτι καὶ οἱ σημερινοὶ ἀκόμη νεώτεροι μεγάλοι διαμαρτυρόμενοι θεολόγοι, ὅπως οἱ Thiele, Barth, Niebuhr καὶ ἄλλοι, ἐνσυνειδήτως ἢ ἀσυνειδήτως ἐν τῇ αὐτῇ κατὰ πολὺ σχολαστικῇ ἀτμοσφαιρᾷ καὶ τῷ αὐτῷ σχολαστικῷ περιβάλλοντι περιστρέφονται καὶ κινοῦνται.

II

Ἡ δημοσιευθεῖσα συλλογὴ, ἐκτὸς τῆς ἐμπεριστατωμένης εἰσαγωγῆς, ἡ ὅποια κατατοπίζει τὸν ἀναγνώστην καὶ ἱστορικῶς διὰ τὴν ἐποχὴν, τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα, περιλαμβάνει: ἀπὸ τοῦ I μέχρι τοῦ V κεφαλαίου αὐτῆς, τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Β' μετὰ τῶν Martin Crusius καὶ Jacob Andrea' εἰς τὸ VI μέρος τὰ τῆς ἐλληνικῆς μεταφράσεως τῆς Confessio Augustana, μὴ δημοσιευομένης δυστυχῶς ὀλοκλήρου εἰς τὴν ἐλληνικὴν διὰ τοὺς Ἑλληνας θεολόγους, καὶ ἡ ὅποια πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς ἔργον τοῦ Μεγάλου ἁγίου· ἐν τῷ VII μέρει περιλαμβάνει γράμμα τοῦ Πατριάρχου πρὸς τοὺς ὡς ἄνω θεολόγους ἐν σχέσει μετὰ τὴν ἀποσταλεῖσαν μετάφρασιν τῆς Augustana, καλουμένων νὰ ἀντιληφθῶν τὰς ὀρθὰς ἀντιρρήσεις τῶν Ὀρθοδόξων ἐπὶ ὀρισμένων σημείων τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας καὶ φιλοσοφίας καὶ νὰ σπεύσουν νὰ ἐνωθῶν μετὰ τὴν ἀληθινὴν χριστιανικὴν κοινότητα τῆς ὀρθοδοξίας, πρὸς χαρὰν γῆς καὶ οὐρανοῦ· ἐν τῷ VIII κεφαλαίῳ παρέχεται ἐμπεριστατωμένη ἐκθεσις τοῦ Πατριάρχου πρὸς τοὺς Θεολόγους τῆς Τυβίγγης ἐν κατ' ἄρθρῳ (28 ἄρθρα) ἀναπτύξει τῆς Augustana (1530) ἀπὸ ὀρθοδόξου ἐπόψεως καὶ ἐξάρσει τῶν σημείων συμφωνίας ἢ διαφωνίας αὐτῆς πρὸς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν· εἰς τὸ IX κεφάλαιον παρατίθεται γράμμα τῶν ὡς ἄνω θεολόγων πρὸς τὸν Πατριάρχην περὶ τῆς ἁγίας Γραφῆς ὡς μέτρου πάσης διδασκαλίας· εἰς τὸ X νέον ὑπόμνημα τῶν ἰδίων πρὸς τὸν Πατριάρχην ἐπὶ τῶν διαφόρων σημείων συμφωνίας καὶ διαφωνίας, ὡς πρὸς τὸ μέτρον τῆς δογματικῆς διδασκαλίας (τῶν Ἀγίων Γραφῶν), τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὴν ἐλευθέραν βούλησιν, τὴν ἐκ πίστεως δικαίωσιν καὶ τῶν καλῶν ἔργων, τὰ μυστήρια καὶ τὸν μοναχικὸν βίον καὶ ἔκκλησιν κατανόσεως καὶ συμφωνίας· εἰς τὸ XI μέρος παρέχεται δευτέρα ἐκθεσις τοῦ Πατριάρχου πρὸς τοὺς Θεολόγους τῆς Τυβίγγης περὶ τῆς ἐκπορεύ-

σεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τῶν Μυστηρίων καὶ κατὰ ὄρισμένον νεωτερισμῶν· εἰς τὸ XII. περὶ δικαιοσύνης ἐκ πίστεως καὶ καλῶν ἔργων καὶ τῶν Μυστηρίων· εἰς τὸ XIII. γράμμα φιλικὸν τοῦ Πατριάρχου πρὸς τοὺς Θεολόγους τῆς Τυβίγγης περὶ ὑφισταμένων δυσχεριῶν καὶ εὐχαριστήριον δι' ἀποσταλέντας τόμους τύποις ἐκδόσεως ἐν Γερμανίᾳ συγγραμμάτων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας· εἰς τὸ XIV. γράμμα τοῦ Πατριάρχου πρὸς τοὺς Θεολόγους τῆς Τυβίγγης, ἐν τῷ ὁποίῳ περιέχεται αὐστηρὰ κριτικὴ τῶν θεολογικῶν των θέσεων περὶ Μυστηρίων, ἐπικλήσεως τῶν Ἁγίων, τῆς ἐξομολογήσεως καὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ θετικῆν τέλος παράκλησιν τοῦ Πατριάρχου πρὸς τοὺς ὡς ἄνω Θεολόγους νὰ μὴ ἀσχοληθοῦν πλέον μὲ τὰ ζητήματα αὐτὰ καὶ νὰ διακόψουν γράφοντες, διότι οὐδεμία συνενόησις δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ· τέλος εἰς τὸ XV μέρος παρέχονται ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ προλόγου τῆς ἐκδόσεως τῆς Wittenberg (1584) περὶ ὁμολογίας τῆς περὶ Παραδείσου παραδόσεως, τῆς Βίβλου, τοῦ Βαπτίσματος, τῆς θείας κοινωνίας καὶ τῆς μόνης ἐν Χριστῷ σωτηρίας.

Ἐν παραρτήματι παρέχονται ἐν γερμανικῇ πάντοτε μεταφράσει 1) ἡ ὁμολογία πίστεως τοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ (1350), ἡ ὁποία συντάγη κατὰ τὰς ἡσυχαστικὰς ἐριδας καὶ διὰ τὸ περιεχόμενον τῆς σπουδαιότητι, ὡς καὶ ἡ ἐλγ. προσωπικότης τοῦ Παλαμᾶ, δι' ὀρισμένας μυστικιστικὰς τάσεις τῆς νεωτέρας ὀρθοδόξου Θεολογίας· 2) ἀπόσπασμα ἐκ τῶν 150 φυσικῶν, θεολογικῶν, ἠθικῶν καὶ πρακτικῶν κεφαλαίων τοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ (1350)· 3) ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ λόγου τοῦ Μ. Ἀθανασίου (325)· 4) ἀπόσπασμα τῆς πρὸς Ἀμφιλόχιον ἐπιστολῆς τοῦ Μ. Βασιλείου (350)· 5) ἡ ὁμολογία πίστεως τοῦ Γενοαδίου Σχολαρίου (1450)· 6,7 καὶ 8) τρία ἀποσπάσματα ἐξ ἔργων τοῦ Λουθήρου (1519, 1528 καὶ 1539)· 9) ἐπιστολὴ τοῦ Μελάγχθωνος πρὸς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάσαφ τὸν II (1559)· 10 καὶ 11) δύο ἀποσπάσματα ἐπιστολῶν τοῦ Μελάγχθωνος πρὸς τοὺς Abdias Praetorius καὶ J. Bordingus (1559)· 12) τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Stephan Gerlach (1574,5) καὶ 13) ἀποσπάσματα ἐξ ἐπιστολῶν τοῦ Μελετίου Πηγᾶ (1592) καὶ τοῦ Ἱερεμίου τοῦ II (1593) πρὸς τὸν Τσάρον Fjodor Iwanowitsch.

Πάντα τὰ ἐν τῷ παραρτήματι ἀποσπάσματα παρατίθενται ὡς συμπληρωματικὰ καὶ ὑποβοηθητικὰ τῆς εἰς τὰ ὑπομνήματα τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου καὶ τῶν Θεολόγων τῆς Τυβίγγης ἀναπτυσσομένης ἐκατέρωθεν ἐπὶ τῶν διαφόρων ζητημάτων θεολογίας.

Ἀκολουθοῦν εἰκόνες τινες καὶ διάφοροι συνήθεις ὀνομαστικοὶ καὶ βιβλιογραφικοὶ πίνακες.

Ὡς ἤδη ἐλέχθη ἄνωτέρω, ἡ προκειμένη εἰς τὸ γερμανικὸν μετάφρασις τῶν ὡς ἄνω κειμένων ἀποτελεῖ πολύτιμον πηγὴν διὰ τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ ἀσχοληθοῦν θετικώτερον μὲ τὸ ζήτημα τῆς πρώτης αὐτῆς προσπαθείας συνεννοήσεως τοῦ προτεσταντικοῦ καὶ τοῦ ὀρθοδόξου κόσμου. Σπουδαῖον εἶναι ὅτι ἡ ἔκδοσις ἐγένετο ἐντὸς τοῦ πλαισίου καὶ τῆς ἀτμοσφαιρας τῆς Οἰκουμενικῆς κινήσεως, προσπαθείας ἐπανασυνδέσεως τῶν ἀποκοπέντων δεσμῶν τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν, ἐπὶ σκοπῷ ἐπιτυχίας τῆς ἐνώσεως ἐν τῇ πίστει συμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ἡ προσπάθεια αὕτη ἔχει τὴν πρώτην αὐτῆς ἀρχὴν εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν κειμένων τούτων καὶ τὰς μεταρρυθμιστικὰς Συνόδους τοῦ 15ου καὶ 16ου αἰῶνος, ἀνανεώθη δὲ καὶ ἐνισχύθη κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἀδιάφορον ἂν ἀπὸ ἄλλης πλευρᾶς καὶ κατευθύνσεως ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς ΧΑΝ (Χριστιανικῆς Ἀδελφότητος τῶν Νέων) ἐν Παρισίοις τῷ 1851 καὶ διὰ τῶν μεγάλων οἰκουμενικῶν κινήσεων τῶν ἀρχῶν τοῦ τρέχοντος αἰῶνος καὶ κυρίως τὴν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ἰδρυσιν, ὀργάνωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, τοῦ ὁποίου ἡ τελευταία ἐμφάνισις κατὰ τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος ἔτους ἐν Ν. Δελχί τῶν Ἰνδιῶν, παρουσίασε φερέλπιδα ἀληθῶς ἀτμόσφαιραν διαθέσεως ἐνώσεως καὶ συνεργασίας ὁλοκληροῦ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, μὲ ἐκδηλον πρωτοβουλίαν τοῦ Προτεσταντικοῦ καὶ τοῦ ὀρθοδόξου Χριστιανισμοῦ.

Εἶναι δ' ἐξόχως ἐνδιαφέρον καὶ θαυμαστὸν διὰ τοὺς παρακολουθοῦντας τὴν παλαιο-

τέραν ἱστορίαν τῆς προσπαθείας ταύτης, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν νεωτέραν αὐτῆς ἐξέλιξιν κατὰ τὴν τελευταίαν τεσσαρακονταετίαν, ὅτι ἐντὸς σχετικῶς ἐλαχίστου χρονικοῦ διαστήματος διαπιστοῦται τεραστία πρόδος καὶ διαφορὰ ἀντιλήψεων καὶ διαθέσεων, ἡ ὁποία διὰ τοὺς πιστεύοντας θεολόγους εἰς τὴν δύναμιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶναι πλέον ἢ ἐνδεικτικῆ, τοῦ τί δύναται νὰ ἐπακολουθήσῃ θαυμαστὸν ἐκ μέρους αὐτῶν ὡς ἀπάντησις εἰς τὰς εἰλικρινεῖς εὐχάς, ὅπως αὗται διατυποῦνται κυρίως ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἐν τῇ περιφύμῳ καὶ σαφῇ εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς ἐκτενεῖ αἰτήσει, αὐτὴν τῆς εἰρήνης τοῦ Σύμπαντος κόσμου, εὐσταθείας τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως», εἰς δόξαν Χριστοῦ καὶ τῆς Μιᾶς, Ἁγίας Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας.

Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι τὸ θαῦμα τοῦτο θὰ ἐπιτελεσθῇ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο εἶναι θέλημα Θεοῦ, ὡς διευτυπῶθη ἐν τῷ Ἰωάν. ιζ' 11, 12. καὶ 13, θὰ ἐπιτελεσθῇ ἀναμφισβητήτως εἰς χρόνον, τὸν ὁποῖον ἡμεῖς σήμερον δὲν δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν. Καὶ ναὶ μὲν δὲν θὰ ἔχομεν τὴν χαρὰν αὐτὴν τῆς μεγάλης ἡμέρας ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, ἀλλ' ὡς ἄλλοι Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ προδοκιμάζομεν τὴν χαρὰν αὐτὴν, ἡ ὁποία κατὰ τὴν ἐπὶ τῶν σημείων τῶν καιρῶν βασιζομένην βεβαίαν ἐλπίδα θὰ πραγματοποιηθῇ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον σύμφωνα μὲ τὸν σημερινὸν μας δράματισμὸν, διότι χωρὶς πάσης ἀντιλογίας θὰ γίνῃ ὅχι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δὲν θέλουσιν ἴσως οἱ ἄνθρωποι δι' ἀνθρωπίνους λόγους, ἀλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θέλει ὁ Θεός!

Καὶ ἀκόμη: Εἰς τινὰ συνεδρίασιν οἰκουμενικῆς τινος συσκέψεως ὁμιλῶν περὶ τῶν ὑφισταμένων δογματικῶν καὶ ἄλλων πολλῶν καὶ ποικίλων δυσχερειῶν πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἐνώσεως καὶ ἐπειρῶν τὴν καταβαλλομένην διὰ πολλοὺς ματαίαν προσπάθειαν τῆς ἐνώσεως τῶν διεστῶτων, εἶπον, ὅτι ἡ προσπάθεια αὕτη τῆς ἐπανασυνδέσεως τοῦ ἀποσχισθέντος ποτὲ ἀρράφου χιτῶνος τοῦ Σωτήρος θὰ ἦτο τοῦλάχιστον κατ' ἀνθρώπον σοφωτέρα, ἂν ἤρχιζε διὰ συρραφῆς πρῶτον τῶν ἀποσχισθέντων μὲν ἀπ' ἀλλήλων (ἀδιάφορον πῶς) τεμαχίων τοῦ χιτῶνος, ἀλλὰ τῶν διατηρούντων τὴν ἀκεραιότητά των καὶ δι' αὐτὸ παρεχόντων τὴν εὐκολίαν τῆς ἀπολύτου αὐτῶν συνοχῆς, διὰ νὰ ἐπακολουθήσῃ ἔπειτα ἡ συμπλήρωσις τῶν ὅλων ἀπομεμονωμένων τεμαχίων, ἢ συρραφῆ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ δι' ἀμέσου θεϊκῆς ἐπεμβάσεως (ἄγνωστον πῶς!).

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ τὰς γενομένας συγχρόνους πρὸς συνεννόησιν καὶ ἔνωσιν προσπαθείας πρόκεινται τὰ ἐξῆς πέντε πρωτεύοντα σημεῖα καὶ σχήματα:

- 1) Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία — Ἑλληνόρρυθμοι Καθολικοὶ (Οὐνῖται).
- 2) Ὁρθόδοξος — Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία.
- 3) Ὁρθόδοξος — Ἀνατολικαὶ (μονοφυσικαὶ) Ἐκκλησίαι.
- 4) Ὁρθόδοξος — Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία.
- 5) Ὁρθόδοξος — Λουθηρανικὴ Ἐυαγγελικὴ Ἐκκλησία.

Διὰ τὴν τελευταίαν θὰ ἦσαν, ὡς βάσις καὶ ἀφετηρία τὰ δημοσιεύμενα τώρα εἰς γερμανικὴν μετάφρασιν παλαιὰ καὶ ἱστορικὰ κείμενα πολύτιμα. Τὸ γεγονός, ὅτι ταῦτα ἐξεδόθησαν ὑπὸ τῆς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπηρεσίας τῆς ἐν Γερμανίᾳ εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἐξεδόθησαν, ἀποτελεῖ φιλικὴν χειρονομίαν τῆς Λουθηρανῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον, ἐνισχυομένην καὶ διὰ τῆς ὑπὸ τῆς αὐτῆς ὑπηρεσίας κατὰ καιροὺς δημοσιεύσεως διαφόρων ἑλληνικῶν καὶ ρωσικῶν θεολογικῶν κειμένων καὶ εἰδήσεων περὶ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐφ' ἧς χειρονομίας καθυστερεῖ δυστυχῶς εἰσέτι ἡ ἰδικὴ μας ἀναπόκρισις.

Ἐάν, ἡ λαμπρὰ αὕτη ἐκδοσις τοῦ «Wort und Mysterium» ἔδιδεν ἀφορμὴν περισσοτέρου ἐνδιαφέροντος καὶ πρωτοβουλίας τόσων γερμανομαθῶν ἐλλήνων θεολόγων ἐπαφῆς καὶ θεολογικῆς συζητήσεως ἀνεπισημοτέρας ἐν ἀρχῇ — ὡς τοῦτο ἐγένετο μὲ τοὺς Ἀγγλικανούς — τὸ ἀποτέλεσμα, εἶμαι βέβαιος, θὰ ἦτο καταπληκτικῶς ἀποτελεσματικόν, διότι ἡ ἐπαφή αὕτη, παρὰ τὴν φοβισμένην περαιοσιν τῶν συζητήσεων ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου τῆς δυστυχοῦς διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ γένος μας ἐποχῆς ἐκείνης,

ἐπαναλαμβανομένη τώρα ὡς πραγματοποιήσις τῆς ἐννοίας τοῦ «ἐπανειδεῖν» τοῦ Dr. Stratenwerth, Κύριος οἶδε, μήπως εἶναι προσωρισμένη ἐν τῷ πνεύματι καὶ τῇ ἀτμοσφαιρᾷ τῆς σημερινῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως νὰ λύσῃ θετικῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς (ἀδιάφορον πότε) τὸ ὄν σχῆμα τοῦ ὡς ἄνω διαγράμματος, ὡς ἀπαρχὴν δὲ ἴσως λύσεως τοῦ ὅλου ζητήματος τῶν σχέσεων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τὰς λοιπὰς Χριστιανικὰς Ἐκκλησιαστικὰς καὶ συνεπῶς μετὰ τὸν ὅλον χριστιανικὸν κόσμον εἰς δόξαν Χριστοῦ.

ΑΜΙΑΚΑΣ Σ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ

Β α σ ι λ ε ῖ ο υ Μ. Βέλλα, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Περί τὰ χειρόγραφα τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης: Τὰ Ἑβραϊκὰ Χειρόγραφα τῆς Κοινότητος τῆς Δαμασκοῦ, Ἀθήναι 1961, σελ. 58.

Εἰς τὴν σειρὰν τῆς Φροντιστηριακῆς Βιβλιοθήκης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (τεῦχος Γ') ὁ τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Ἑβραϊκῆς Γλώσσης καὶ τῆς Ἑρμηνείας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐκ τοῦ πρωτοτύπου κειμένου καὶ τῆς Ἑβραϊκῆς Ἀρχαιολογίας κ. Β. Μ. Βέλλας, παρέδωκε θαυμασίαν μετάφρασιν μετὰ παρατηρήσεων τοῦ κειμένου τῶν ἑβραϊκῶν χειρογράφων τῆς Κοινότητος τῆς Δαμασκοῦ. Ὡς εἶναι γνωστόν, τὸ Δαμασκητὸν Ἐγγράφον συνίσταται ἐκ δύο χειρογράφων Α καὶ Β τοῦ 10ου καὶ 12ου αἰ. μ.Χ., περιεχόντων μίαν μακρὰν παραίνεσιν ἀκολουθουμένην ὑπὸ μιᾶς συλλογῆς διατάξεων, δηλονότι μιᾶς σειρᾶς κανόνων προσιδιζόντων τῇ αἵρεσει.

Τὸ κείμενον τῆς μετὰ χειρᾶς μεταφράσεως ὡς καὶ ἡ κατὰ σελίδας διαίρεσις του ἐλήφθησαν ἐκ τῆς ἀριστῆς ἐκδόσεως τοῦ Ch. Rabin (The Zadokite Documents. β' ἐκδ. Oxford 1958), ἐνῶ κατὰ τὴν ἐν ταῖς παρενθέσεσι ἀρίθμησιν τοῦ κειμένου, ὁ μεταφραστὴς ἠκολούθησε τὴν ὑπὸ τοῦ R. H. Charles γενομένην.

Τῆς μεταφράσεως, ὁ διαπρεπὴς Ἑβραϊστὴς, προτάσσει περισπούδαστον εἰσαγωγικὸν σημείωμα (σελ. 5-13) εἰς ὃ ἀναπτύσσονται μεθοδολογικῶς πάντα τὰ ἐν τῇ παραινέσει καὶ ταῖς διατάξεσι διαλαμβανόμενα: ἦτοι: «τὸ ἐν τῇ ἱστορίᾳ πραγματοποιούμενον σχέδιον τῆς θείας Προνοίας πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων» (σελ. 17-39) καὶ οἱ βασικοὶ κανόνες συμπεριφορᾶς τῶν μελῶν τῆς Δαμασκητῆς Κοινότητος (σελ. 40-56) τὰ ὅποια ἤξουν ὑπὲρ αὐτῶν τὸν ἐπιζήλον τίτλον τῶν αὐτῶν τοῦ Σαδῶκ, ὁπόθεν καὶ ὁ τῆς Κοινότητος χαρακτηρισμὸς ὡς Σαδωκικῆς, μηδεμιᾶς ὅμως σχέσεως ἐχούσης πρὸς τὴν γνωστὴν αἵρεσιν τῶν Σαδδουκαίων, ὡς ἀπέδειξεν ἐσχάτως, μεταξύ ἄλλων, καὶ ὁ πρῦτανος τῶν βιβλικῶν ἀρχαιολόγων ἀμερικανὸς καθηγητὴς W. F. Albright.

Τὸ ὅλον βιβλίον καταλείεται ὑφ' ἑνὸς χρησίμου βιβλιογραφικοῦ πίνακος ἐνθα ἀναγράφονται τὰ σπουδαιότερα τῶν βοηθημάτων καὶ αὐτὰ ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὸ κείμενον.

Μέχρι τῆς ἀνευρέσεως τῶν περγαμηνῶν τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης καθίστατο ἀληθῶς δύσκολος ἡ ἐπιτομή μέρους τῶν ἐδικῶν ἐπιστημονικῶν διακρίσεων τοῦ κειμένου καὶ τὸ πᾶν συγγραφῆς τοῦ Δαμασκητοῦ Ἐγγράφου: ἅπασαι δὲ αἱ μέχρι πρό τιος ἐκφρασθεῖσαι ἀπόψεις, ἐδικαιολόγουν κατὰ τινὰ τρόπον τὴν θέσιν των ἐν τῷ πλασίῳ τῆς ἱστορικῆς ὑπάρξεώς των.

Κατὰ μίαν ὅμως εὐτυχῆ συγκυρίαν τὰ ὑπ' ἀριθμ. IV, V καὶ VI σπῆλαια τῆς Κουμράν παρέδωκαν ἀποσπάσματα δέκα ἀντιγράφων τοῦ Ἐγγράφου τούτου, ἅτινα κατὰ τὴν προσφῶν παρατήρησιν τοῦ διακεκριμένου Ἑβραϊστοῦ ἀνέτρεψαν ἄρδην τὴν κυριαρχοῦσαν μέχρι τότε γνώμην περὶ συστάσεως τῆς Κοινότητος τῆς Δαμασκοῦ κατὰ τὸν 10ον ἢ 11ον αἰ. μ.Χ., ἔδωκαν πλεῖστα ὅσα στοιχεῖα πληρεστεράς καὶ ὀρθῆς κατανοήσεως τῶν κειμένων τῆς Δαμασκοῦ καὶ ἔθηκαν τὸ πρόβλημα τῆς συστάσεως τῆς Κοινότητος ταύτης ἐπὶ νέας ὁδὸς βάσεως (σελ. 7).

Ἐκ τούτων, τὸ ὑπ' ἀριθμ. IV σπῆλαιον, παρέδωκεν ἀποσπάσματα ἐξ ἐπτά χειρογράφων ὧν τὸ κείμενον συμφωνεῖ πρὸς τὸ τοῦ χειρογράφου Α τοῦ Καΐρου προσέτι δέ, καὶ

τιμήματά τινα τὰ ὅποια δὲν διετηροῦντο εἰς τὰ Καϊρινὰ χειρόγραφα. Σχετικῶς πρὸς τὸ σπήλαιον VI, τοῦτο, παρέδωκε πέντε μικρὰ ἀποσπάσματα ἅτινα καὶ ἐξεδόθησαν· τέσσαρα ἐξ αὐτῶν παρουσιάζουν τεμάχια κειμένου ὑπερ ἀναποκρίνεται πρὸς τὸ κείμενον διαφόρων χωρίων τοῦ χειρογράφου Α τοῦ Καΐρου: ἐν ὅμοις ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων τούτων, εἰς 8 ἀναγινώσκονται μερικαὶ μόνον λέξεις ἐκ μιᾶς φράσεως ἀναφερομένης εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς σοδομίας, δὲν εὐρίσκει τὸ ἀντίστοιχόν του ἐν τοῖς Καϊρινοῖς χειρογράφοις. (Πρβλ. M. Baillet, Fragments du Document de Damas. Qumrân grotte 6. R.B 63, 1956, σελ. 513 23. — Ὁ γάλλος σημιτιστῆς-καθηγητῆς A. Dupont-Sommer, εἰς τὸ τελευταῖως κυκλοφορῆσαν βιβλίον του (Les écrits esséniens découverts près de la Mer Morte, Paris 1959) σημειοῖ ἐνδεικτικῶς ὅτι, τὰ τέσσαρα πρῶτα ἀποσπάσματα ἀναποκρίνονται ἀμοιβαίως εἰς τὰ ἀκόλουθα χωρία τοῦ χειρογράφου Α τοῦ Καΐρου: IV, 19-21., V, 13-14., V, 18., VI, 2., VI, 20., VII, 1. (σελ. 131 σημ. 2).

Ἐκτοτε, τὸ Δαμασκητὸν Ἐγγραφον συνεδέθη στενώτατα τόσον ἐξ ἐπόψεως ἱστορικῆς ὅσον καὶ ἐξ ἐπόψεως γλωσσικῆς καὶ ἐννοιολογικῆς πρὸς ὠρισμένα ἐκ τῶν σπουδαιότερων χειρογράφων τῆς ἐρήμου τοῦ Ἰούδα, ἀγνώστων μέχρι τῆς ἀνευρέσεώς των ἐν τῇ Συναγωγῇ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ.

Ὁ μεταφραστῆς, διὰ τοὺς γνωρίζοντας καλῶς τὰ πράγματα, ἐπωμίσθη ἔργον δυσκολώτατον. Ἡ σιβυλλικὴ τῶν τινῶν ὕφη τοῦ Δαμασκηνοῦ Ἐγγράφου, ἡ ἀσάφεια τῶν ἐκφράσεων καὶ ἡ ἐννοιολογικὴ διαφορὸτης τῶν λέξεων προϋπέθετον ἀπ' ἀρχῆς βαθεῖαν γνῶσιν τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης καὶ τῆς συναφοῦς ὀρολογίας καὶ παραλλήλως πλήρη τοιαύτην τῆς Κουμρανικῆς Φιλολογίας. Πολλάκις ὁ μεταφραστῆς εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην ὅπως, δι' ἐπεξηγηματικῶν διορθώσεων διασαφήνισι σκοτεινάς ἢ καὶ δυσκόλους ἐκφράσεις ἢ καὶ λέξεις ἀκόμη, χάριν τῆς καθαρᾶς ἀποκαταστάσεως τοῦ κειμένου καὶ τῆς ἀκριβοῦς καὶ πιστῆς μεταφράσεως τούτου, ἄλλοτε συμφωνῶν καὶ ἄλλοτε διαφωνῶν πρὸς σοβαροῦς ἐρευνητὰς τῆς ἀλλοδαπῆς, οἱοὶ οἱ διακεκριμένοι καθηγηταὶ Dupont-Sommer, Burrows, Gaster, Molin κ. ἄ.

Τῷ λόγῳ τούτῳ, ἀξιολογικῶς κρινομένη ἢ μετὰ χεῖρας μεταφράσεως τοῦ ἐγκρίτου καθηγητοῦ, ἀποτελεῖ σημαντικὴν συμβολὴν εἰς τὴν καθόλου Ἑλληνικὴν ἐπὶ τοῦ θέματος βιβλιογραφίαν ἥτις δυστυχῶς εἶναι μέχρι σήμερον πενιχρά.

Δὲν ἀπομένει παρὰ νὰ εὐχαρθῶμεν εἰς τὸν σεβαστὸν καθηγητὴν εὐδόσωιν τοῦ ἀναληφθέντος ἔργου, τῆς ἐκδόσεως δηλαδὴ καὶ τῆς χρησιμοποίησεως καὶ ἀπὸ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς Θεολογικῆς Ἐπιστήμης τῶν περιφῆμων χειρογράφων τῆς ἐρήμου τοῦ Ἰούδα, ὧν τὴν ὑπαρξίν ἔφερον εἰς φῶς ὁ πάτερων τῆς ἀρχαιολογίας ἡ τύχη.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Γ. ΚΙΡΚΑΣΙΟΣ

Μάρκου Α. Σιώτου, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Τὰ Χειρόγραφα τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης. Α' Ἱστορία ἀνευρέσεως καὶ περιγραφή αὐτῶν. Ἐν Ἀθήναις, 1961, σελ. 136.

Ὁ Συγγραφεὺς τοῦ μετὰ χεῖρας λαμπροῦ βιβλίου, ἔγκριτος καθηγητῆς τῆς Ἱστορίας τῆς Ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ Ἑρμηνείας καὶ Ἑρμηνευτικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν κ. Μ. Α. Σιώτης, ἐδημοσίευσεν τὸ παρελθὸν μόλις ἔτος τὸ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον λίαν ἀξιολόγητον ἔργον, μετ' ἀξιολόγων βιβλιογραφικῶν πηγῶν καὶ βοηθημάτων, προσφέρων οὕτω μίαν αἰσθητὴν συμβολὴν εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ θέματος πενιχρὰν ἑλληνικὴν βιβλιογραφίαν.

Τὸ ἐνδιαφέρον ὑπερ ἐσχάτως παρατηρεῖται ἐν τε τῇ ἀλλοδαπῇ καὶ ἡμεδαπῇ διὰ τὴν ἐκδοσιν τῶν περιφῆμων ἑβραϊκῶν εἰληταρίων τῆς ἐρήμου τοῦ Ἰούδα, εἴτε ἐν πρωτοτύπῳ εἴτε ἐν μεταφράσει, καὶ ὁ θόρυβος ὅστις ἐδημιουργήθη ἐκ τῶν κατὰ καιροὺς δημοσιευθεισῶν ἐργασιῶν ἐξόχων ἐρευνητῶν τῆς ξένης, σχετικῶς πρὸς τὴν ἐξάρτη-

σιν τοῦ ἀρχηγόνου Χριστιανισμοῦ ἐκ τῶν κόλπων τῆς ἐν Κουμράν Κοινότητος, συνεκίνησαν βαθύτατα τὸν συγγραφέα, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ὀρθοτάτης διαπιστώσεως, ὅτι: «ἡ μελέτη τῶν χειρογράφων τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης καὶ ἡ ἐπ' αὐτῶν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἤνοιξε νέαν περίοδον ἐρεύνης εἰς τὴν καθόλου Βιβλικὴν Θεολογίαν. Κατ' αὐτὴν, ἅπαντα τὰ προβλήματα τῆς βιβλικῆς ἐπιστήμης, τοῦ ὄψιμου Ἰουδαϊσμοῦ, τοῦ ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς καὶ τὰ τῆς ἀναπτύξεως καὶ διαμορφώσεως τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἀναμοχλευοῦνται ὑπὸ τὸ φῶς τῶν Χειρογράφων τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης, ὡς ἀπὸ νέας σκοπιᾶς» (σ. 5). Τὸ ὅλον βιβλίον διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα κατακλείεται δέ, ὑπὸ πλουσίου βιβλιογραφικοῦ πίνακος καὶ δύο χαρτῶν.

Ἐν τῷ πρώτῳ τμήματι τοῦ βιβλίου τούτου (σ. 3-74), τῷ ἀφιερωμένῳ εἰς τὰς περὶ τὴν Κουμράν ἐρένας, μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν, προτάσσονται αἱ περὶ τοῦ τόπου τῆς ἀνευρέσεως τῶν ἐγγράφων πληροφορίαι καὶ ἡ τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου τῆς ἐρήμου τοῦ Ἰούδα περιγραφή. Ἐἴτα, δίδεται ἐναργῶς ἡ ἱστορία τῶν ἀρχαίων συνηθειῶν ἀποκρύψεως χειρογράφων ἀκολουθεῖ δέ, ἡ ἀνάπτυξις ὄλων τῶν περιστατικῶν ἅτινα συνδέονται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως πρὸς τὴν ἀνεύρεσιν τῶν ἑβραϊκῶν εἰληταρίων.

Ἐν συνεχείᾳ, ἐξετάζονται ἐπισταμένως τὰ κατὰ τὴν πόλησιν τῶν εἰληταρίων διαμειθέντα, καὶ ἡ ὑπὸ τῶν ἀμερικανῶν ἀπολεσθεῖσα εὐκαιρία περὶ τῆς ἀγορᾶς τούτων, ὁ ἀνταγωνισμὸς περὶ τὴν ἔκδοσιν τῶν πρωτοτύπων καὶ ἀπαριθμοῦνται αἱ πρώται ἐκδοθεῖσαι εἰδικαί μονογραφαί. Τέλος, σκιαγραφεῖται λεπτομερῶς καὶ μετ' ἀκριβοῦς σαφηνείας ἡ ἐπίσημος ἀνασκαφικὴ ἐργασία ἐν τε τῇ Κουμράν καὶ τῶν πέριξ αὐτῆς περιοχῶν Murabba 'at, Khirbet Mird, καὶ Wadi Saiyal.

Ἐν τῷ δευτέρῳ τμήματι τοῦ παρόντος ἔργου (σ. 75-128), ἐκτίθεται πυκνῶς μὲν ἀλλὰ σαφῶς καὶ κατ' ἐπιστημονικὸν ὅλως τρόπον ἢ τε περιγραφή καὶ ἡ ἀνάπτυξις ἐνὸς ἐκάστου ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε εἰς τὸ φῶς προελθόντων, χειρογράφων-εὐρημάτων, σημειουμένων ἐν τῷ τέλει ἐκάστης ἀναπτύξεως, ἢ πρωτότυπος ἔκδοσις καὶ αἱ ἀξιολογώτεραι τῶν μεταφράσεων.

Ἡ ἀξία τῆς μετὰ χεῖρας ἀρίστης ἐργασίας ἐγκρατεῖ, πρωτίστως, εἰς τὸ ὅτι δι' αὐτῆς δίδεται μία πλήρης εἰκὼν τοῦ ἐπιλεγέντος θέματος. Ἡ ἐμπεριστατωμένη γνῶσις ὄλων τῶν πρὸς τὰ ἔγγραφα τῆς ἐρήμου τοῦ Ἰούδα συναφῶν προβλημάτων, ἡ βιβλιογραφικὴ ἐνημερότης καὶ ἡ αὐστηρὰ μεθοδολογικὴ ἐπεξεργασία τοῦ θέματος, διὰ κριτηρίων μέτρων καθαρῶς ἱστορικῶν καὶ ἀπληγαγμένων πάσης προκαταλήψεως, καθιστῶσι ἅπαξ ἔτι ἀξιωτέραν τὴν μετὰ χεῖρας ἔκδοσιν.

Κατακλείοντες τὸ παρὸν σημείωμα αἰσθανόμεθα βαθεῖαν ὑποχρέωσιν νὰ ἐξάρωμεν τὸ λαμπρὸν βιβλίον, τοῦ καθηγητοῦ Σιώτου διὰ δύο, κυρίως, λόγους. Ἀφ' ἐνὸς ὡς συμπληροῦν αἰσθητὸν κενὸν τῆς ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας ἐν τῇ καθόλου ἱστορικῇ ἐρεύνη τῶν περὶ τὴν Νεκρὰν Θάλασσαν χειρογράφων καὶ ἀφ' ἑτέρου, ὡς δίδον μίαν ὅλως σημαντικὴν συμβολὴν εἰς τὰς περὶ τῶν ποιούτων γνώσεις μας.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Γ. ΚΙΡΚΑΣΙΟΣ